

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації здобувача третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри приватного та соціального права Бондар Наталії Анатоліївни на тему «Юридична освіта в Україні в умовах глобалізації: історико-правове дослідження», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

1. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що освіта завжди була фундаментом правового, економічного, інтелектуального, культурного, духовного, соціального розвитку будь-якої країни. Науково-педагогічні працівники та здобувачі вищої освіти в усьому світі стикаються зі змінами внаслідок реформ в освітній сфері, адже в мінливому світі попередні підходи вже не відповідають сучасним вимогам, а освіта завжди має реагувати першою. З огляду на розвиток нових технологій і процесів у всіх сферах життя назріла необхідність шукати нову візію та досліджувати місце й роль юридичної освіти у сучасній правовій системі України. У пошуку оптимального шляху реформування національної юридичної освіти важливим є усвідомлення того, що цей процес у різних країнах відбувався по-різному і навряд чи існує універсальна модель для удосконалення всіх систем, але необхідність врахування глобалізаційних чинників та внутрішніх особливостей розвитку і становлення є беззаперечною аксіомою.

Сучасний етап формування національної моделі юридичної освіти переживає складний перехідний період, що проявляється в пошуках нової парадигми, яка б могла повністю задовольнити суспільні потреби XXI століття та національної правової системи. Відкритий ринок освітніх послуг в Україні та глобалізаційні процеси, включаючи систему юридичної освіти, породжує конкурентну боротьбу закладів вищої освіти за абітурієнта, що створює об'єктивні умови для процесів удосконалення освітніх програм, методів навчання, управлінських рішень, враховуючи автономію навчальних закладів, співпраці зі стейкхолдерами, створення професійних асоціацій. Реформа змісту підготовки конкурентоздатного юриста зумовлена потребою

у фахівцях, здатних до правозастосування як на регіональному, так і транснаціональному ринку праці. У цьому плані, хоча і повільно, досягається помітний прогрес. Водночас не завжди враховується наявний національний досвід та особливості розвитку юридичної освіти на українських землях (окрім дослідження генези окремих навчальних закладів), фактично залишається недослідженою в комплексному вимірі історія питання.

Разом із тим історія розвитку національної юридичної освіти – це органічна частина історії національної освіти та розвитку державно-правових явищ в Україні в різні історичні періоди. Її вивчення надає можливість глибше усвідомити правові закономірності становлення вищої освіти в цілому, узагальнити шляхи її формування та формування правової культури, створення юридичної освіти нового типу з урахуванням глобалізаційних процесів та інтеграції української юридичної освіти в європейський освітній простір. У контексті вибору найперспективніших шляхів модернізації юридичної освіти в Україні науковці звертаються не лише до досвіду зарубіжних країн, а й до історичних процесів розвитку та становлення останньої, які розкривають причини й закономірності, що вплинули на стан та природу сучасної національної моделі юридичної освіти в контексті національної правової системи. Ретельне вивчення та критичне осмислення становлення юридичної освіти в різні історичні періоди обумовлюється потребою правового забезпечення модернізації та реформування. Система національної юридичної освіти визначається багатьма вченими як кризова та виокремлюється як одна із глобальних проблем сьогодення.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена теоретичною та практичною значущістю питання, необхідністю наукового осмислення національного вектора юридичної освіти як складової правової системи, що розвивається, з урахуванням глобальних викликів, світових досягнень та цінностей. Інтеграція України в єдиний європейський освітній простір зумовлює актуальність аналізу розвитку юридичної освіти в контексті інтеграційних освітніх процесів. Для цього необхідно дослідити історико-правові та глобалізаційні фактори становлення і розвитку національної юридичної освіти, за умови визначення критеріїв її якості, вивчити зарубіжні

моделі юридичної освіти в контексті можливого використання їх окремих елементів у національному освітньому процесі, що буде позитивно впливати на правове забезпечення та модернізацію національної системи юридичної освіти.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано на основі Законів України «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», відповідно до Національної стратегії розвитку освіти на 2012-2021 роки (Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013), Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р.), Державної національної програми «Освіта» ("Україна XXI століття") (Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 № 896), інших нормативно-правових актів і науково-дослідних тематик кафедри державно-правових дисциплін та українознавства Сумського національного аграрного університету «Історичні та мовознавчі дослідження: традиції та інновації» (номер державної реєстрації 0116U005116) та «Історично-лінгвістичні студії: глобальний та локальний виміри» (номер державної реєстрації 0121U109733).

3. Наукова новизна одержаних результатів

полягає в тому, що на основі комплексного дослідження теоретичних та практичних проблем становлення та розвитку національної юридичної освіти в глобалізаційному суспільстві доктринально обґрунтовано концепцію розвитку моделі юридичної освіти з урахуванням сучасного методологічного інструментарію й обґрунтовані пропозиції з удосконалення правового регулювання відносин у сфері правової освіти. На захист виносяться нові наукові висновки і пропозиції, що сформульовані відповідно до поставленої мети та завдань дослідження. Зокрема,

уперше:

– ґрунтуючись на системному світорозумінні, запропоновано підхід до методології дисертаційного дослідження, який базується на використанні міждисциплінарного методологічного інструментарію юридичних та історичних наук, що сприяє прогнозуванню не лише розвитку національної юридичної освіти, а й її правовому регулюванню;

– запропоновано дефініцію «модель юридичної освіти» та визначено її структуру з позиції системного підходу, що дозволило виокремити її підсистеми - організаційна, правова та інституційна;

– запропоновано та обґрунтовано періодизацію становлення та розвитку національної юридичної освіти та її правового підґрунтя: 1) XVII-XVIII ст. – зародження та становлення юридичної освіти на українських землях; 2) XIX - початок XX ст. – заснування імператорських університетів на українських землях, у складі яких функціонували юридичні факультети; 3) 1917-1921 роки XX ст. – формування юридичної освіти доби визвольних змагань; 4) 20-ті роки XX ст. - 1991 рік – радянський період формування юридичної освіти; зародження української юридичної освіти в еміграції; 5) 1991 рік - сьогодні – модернізація та реформування юридичної освіти в незалежній Україні, інтеграція системи вищої освіти в європейський освітній простір; зазначений період включає два підетапи: з 1991 року по 2005 рік - відбувається становлення системи освіти України, формується програма розвитку юридичної освіти; з 2005 року до сьогодні – період, який пов'язується із становленням нових підходів до національної освіти в цілому та організаційно-правового забезпечення юридичної освіти зокрема;

– визначено, що історичні процеси становлення національної юридичної освіти є передумовою впливу глобалізаційних чинників та доведено, що викликами глобального та національного характеру слід визнати: розвиток юридичної освіти з урахуванням внутрішніх та зовнішніх систем забезпечення якості; фокус на екологічність, ціннісні переваги в інтересах сталого розвитку та впровадження підходів до збереження навколишнього середовища; інтеграція до правового простору наднаціонального характеру; розвиток інформаційних технологій у юридичній освіті; розвиток організаційно-правових засад дистанційної освіти у форматі змішаної (blended learning) для першого (бакалаврського) рівня та дуальної освіти для другого (магістерського) рівня вищої освіти; необхідність збалансованого поєднання теоретичного та практичного навчання та його закріплення у локальних нормативно-правових актах; перехід від кількісних до якісних показників підготовки юридичних кадрів; необхідність вирішити

структурні проблеми національної правової системи, що впливають із загального історичного минулого нашої країни; перебудова взаємовідносин «викладач-студент»; стандартизація юридичної освіти та її індивідуалізація, що знаходить своє нормативне закріплення у Стандартах вищої освіти; розв'язання правових та організаційних проблем, пов'язаних із питаннями академічного плагіату;

- визначено правову природу дистанційної юридичної освіти, як перспективний напрям розвитку освіти у форматі змішаної (blended learning) для першого (бакалаврського) рівня та дуальної освіти для другого (магістерського) рівня вищої освіти;

- обґрунтовано доцільність запозичення досвіду побудови системи юридичної освіти зарубіжних держав із переорієнтацією традиційної системи навчання на інноваційну за умови врахування власного історичного досвіду та організаційно-правових особливостей національної системи освіти. Так, пропонується запровадити спеціалізацію при підготовці правників на другому (магістерському) рівні вищої освіти, наявну у правничих школах США, обов'язкове післяуніверситетське стажування, як у Німеччині, залучати до освітнього процесу та процедури акредитації професійні об'єднання, як в Великій Британії та США;

- сформульовано зміст основних концептуальних пропозицій, спрямованих на вдосконалення сучасної національної моделі юридичної освіти;

удосконалено:

- розуміння дефініцій «юридична освіта» та «правнича школа» з урахуванням синергетичного методу, системного та міждисциплінарного методологічних підходів;

- історіографію генези національної моделі юридичної освіти через систематизацію нормативно-правової, доктринальної та іншої джерелознавчої бази;

- розуміння правової природи глобалізації, як перманентного та об'єктивного процесу, який об'єднує зусилля та ресурси різних країн у

формуванні єдиної освітньої системи, єдиних правових стандартів у забезпеченні якості освіти, інтеграційних та інтернаціоналізаційних процесів в освіті та має здійснюватися на основі та з урахуванням принципів: сталого розвитку, дотримання стандартів професійної етики та чеснот, інтеграції теоретичної та практичної підготовки, цілісності та індивідуалізації (студентоорієнтоване навчання) освітнього процесу, когнітивності, інтернаціоналізації, інформатизації юридичної освіти;

набули подальшого розвитку:

– положення щодо потреби зміни національної юридичної парадигми, яка має нарешті позбутися пріоритету позитивістського розуміння права, припинити ототожнювати право і закон, визнати, що основною цінністю є людина, її гідність та людські права, а юридична освіта - це не просто академічний простір для правових дискусій, це інструментарій розвитку прав людини, людської солідарності та соціального діалогу та, зрештою, це основа для верховенства права та законності;

– положення щодо інтеграції сучасної національної моделі юридичної освіти та її правове забезпечення з урахуванням основних напрямів модернізації;

– положення щодо детермінантів сучасної юридичної освіти в контексті глобалізаційних та внутрішньодержавних чинників.

4. Теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

полягає в тому, що концептуальні пропозиції та висновки дисертації мають науково-теоретичне та практичне значення та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшого вивчення порушеної проблематики, з метою подальшого вдосконалення організаційно-правових засад національної юридичної освіти (*акт впровадження результатів дисертаційної роботи в навчальний процес та науково-дослідну діяльність Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; акт впровадження результатів дисертаційної роботи в навчальний процес та науково-дослідну діяльність Льотної академії Національного авіаційного університету*);

– *практичній діяльності* – для покращення практичної діяльності органів судової влади (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність Господарського суду Сумської області*).

5. Використання результатів роботи. Основні елементи досліджень доцільно використовувати:

– *навчальному процесі* – при викладанні окремих тем навчальних дисциплін «Загальна теорія права», «Юридична деонтологія», «Філософія права», «Порівняльне правознавство», «Історія українського права» та спецкурсів, а також написанні підручників, навчальних посібників та курсів лекцій, удосконаленні навчально-методичного забезпечення (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в навчальний процес юридичного факультету Сумського національного аграрного університету*);

– *правотворчій діяльності* – при розробці нормативно-правового акту про юридичну освіту.

6. Особистий внесок здобувача. Всі положення і висновки дисертації сформульовані і обґрунтовані самостійно. Всі публікації одноосібні.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі приватного та соціального права, науковий керівник доктор юридичних наук, професор Запара Світлана Іванівна.

Розглянувши звіт подібності щодо перевірки на плагіат, рецензенти дійшли висновку, що дисертаційна робота Бондар Наталії Анатоліївни є результатом самостійних досліджень здобувача і не містить елементів плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

7. Перелік публікацій за темою дисертації із зазначенням особистого внеску здобувача.

За результатами досліджень опубліковано 16 наукових праць, зокрема 7 статей у наукових фахових виданнях (з них 2 статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до ОЕСР та/або Європейського Союзу), 9 тез доповідей в збірниках матеріалів міжнародних конференцій.

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Бондар Н.А. Історичні аспекти розвитку української юридичної (правничої) освіти в еміграції у ХХ столітті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. №31. С. 33-36.
2. Бондар Н.А. Особливості отримання юридичної (правничої) освіти в Україні (XVII – початок ХХ ст.). *Приватне та публічне право*. 2018. №1. С. 3-8.
3. Бондар Н.А. Історичні аспекти та особливості розвитку юридичної (правничої) освіти в Україні у 20-ті роки ХХ століття. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №4. С. 23-25.
4. Бондар Н.А. Юридична (правнича) освіта у період визвольних змагань (1917-1921 рр.): історико-правове дослідження. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №3. С. 223-227.
5. Бондар Н.А. Історико-правові особливості розвитку юридичної (правничої) освіти в 30–40-ті роки ХХ століття. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2019. №3. С. 13-21
6. Бондар Н.А. Історичний екскурс та світові тенденції розвитку заочної та дистанційної юридичної освіти. *Slovak international scientific journal*. 2020. № 40. С. 49-53
7. Бондар Н.А. Юридична освіта в глобальному контексті: можливості та виклики. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. №4. С. 37-40

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Бондар Н.А. Український вільний університет як осередок розвитку української юридичної освіти в еміграції у ХХ столітті. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри» (Суми, СНАУ, 25-26 квітня 2018 р.). Частина 2. С. 199-203.
2. Бондар Н.А. Український католицький університет ім. св. Климента як осередок розвитку української юридичної освіти в еміграції. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми прав

людини, держави та вітчизняної правової системи», м. Дніпро, 6-7 квітня 2018. С. 8-10.

3. Бондар Н.А. Особливості розвитку української юридичної (правничої) освіти у довоєнні роки. Матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри» (Суми, СНАУ, 25 квітня 2019 р.) С. 98-101

4. Бондар Н.А. Юридична (правнича) освіта доби Центральної ради, Гетьманату та Директорії УНР. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні», м. Запоріжжя, 22-23 квітня 2019. С. 6-9.

5. Бондар Н.А. Особливості розвитку української юридичної (правничої) освіти 30–40-ті роки ХХ століття. Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Національний університет «Одеська юридична академія», 27 вересня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 7-10.

6. Бондар Н. Інформаційні технології в юридичній освіті: формування та розвиток. *MODERN SCIENCE: PROBLEMS AND INNOVATIONS*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Стокгольм, Швеція, 3–5 трав. 2020 р.) Стокгольм, Швеція, 2020. С. 933-939

7. Бондар Н.А. Юридична дистанційна освіта крізь призму зарубіжного досвіду. Міжнародна науково-методична конференція «Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції» «Value-based Approach in Education and Challenges of European Integration Process» (29-30 травня 2020 року, м. Суми)

8. Бондар Н.А. Деякі аспекти підготовки фахівців права в університетах європейського простору вищої освіти на прикладі Франції. *Modern approaches to the organization of the educational process for law students* (Frankfurtan Der Oder, Federal Republic of Germany, 2 жовтня 2020 р.) Франкфурт, Німеччина, 2020. С. 22-26.

9. Бондар Н.А. Окремі аспекти підготовки юристів у закладах вищої освіти Німеччини. *Реформа освіти в Україні. Інформаційно-аналітичне забезпечення*: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної

конференції (наукове електронне видання), 15 жовтня 2020 р. Київ: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2020. С. 273-277

ВВАЖАТИ, що дисертаційна робота Бондар Наталії Анатоліївни «Юридична освіта в Україні в умовах глобалізації: історико-правове дослідження», яка подана на здобуття ступеня доктора філософії, за своїм науковим рівнем та практичною цінністю, змістом та оформленням повністю відповідає вимогам пп. 9, 10, 11, 12 «Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 зі змінами внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 979 від 21.10.2020 р. та № 608 від 09.06.2021 р., та відповідає напрямку наукового дослідження освітньо-наукової програми СНАУ зі спеціальності 081 «Право».

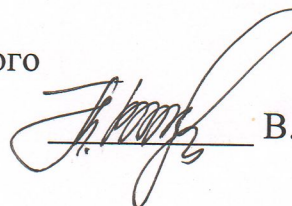
РЕКОМЕНДУВАТИ дисертаційну роботу «Юридична освіта України в умовах глобалізації: історико-правове дослідження», подану Бондар Наталією Анатоліївною на здобуття ступеня доктора філософії, до захисту.

Рецензенти:

д.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративного
та інформаційного права

 І.О. Кравченко

к.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративного
та інформаційного права

 В.В. Ткаченко

*Підписи Кравченко І.О., Ткаченко В.В.
засвідчую*

Провідні фахівці ВК

